

תל"י : חלופה חדשה בחינוך הישראלי

מאת

וולטר אי. אקרמן וג'רלד ל. שוסטאק

באמצע חודש יולי, 1984 העיתונים נתנו כיסוי מורחב לוויכוח לוחט בין שתי קבוצות הורים בשכונת גילו אי (הנמצאת בדרומה של ירושלים והתפתחה אחרי מלחמת ששת הימים). הנושא היה פתיחתו של בית-ספר יסודי חדש בספטמבר לקראת שנת הלימודים החדשה 1984-5.

זרעיו של המריבה נזרעו כבר בשנה הקודמת כאשר קבוצת הורים התחילה במבצע הרשמה לפתיחת כיתת תל"י באחד מבתי-הספר של השכונה. תל"י הוא ראשי תיבות של תגבור לימודי יהדות. לפי החוברת שהופצה על-ידי "ההורים למען תל"י בגילו" הכיתה המוצעת – כיתה א' – הייתה אמורה להיות תחילתה של תוכנית חינוכית שמטרה הייתה "...לחנך את ילדינו לקראת חיים יהודיים על בסיס הערכים של המסורת היהודית... וללמדם סובלנות, פתיחות וכבוד לזולת." ההודעה, שהודפסה על מכונת שכפול, הדגישה שהוועדה מורכבת מאנשים בעלי השקפות וגישות שונות ליהדות ומסורתיה. כולם, לפי ההודעה, היו מאוחדים בהרגשה שהתוכניות הקיימות – גם בבתי-הספר הממלכתיים וגם בממלכתיים-דתיים – הגבילו את טווח הבחירה הדרושה להם לפיתוח עצמאית של "הזהות של ילדיהם עם המסורת היהודית." תל"י הוצג במיוחד כניסיון "1) לפתח הערכה של היהדות על-ידי הדגשת מבחר של מנהגיה וחויות היומיומיות שלה; 2) לגרות מודעות לבעיית הזהות היהודית בישראל ובתפוצות ולהגביר את ההזדהות עם היהדות על-ידי הכרתם של היבטיה הרבים; 3) לחנך את הילדים להתייחס לאחרים ברוח של המצוות הקובעים את התנהגותו בין האדם ובין חברו; 4) לעודד גם מורים וגם תלמידים לעסוק בחקירה עצמית בכל הנוגע למסורת ולתחומים אחרים של לימוד." מבצע ההרשמה הדגיש את הרצון להביא יחד ילדים ממשפחות מכל גווי הדעות והגישות. באותו מעמד הם מסרו להורים שסדר היום של הכיתה יכלול תפילה ושהנערים יחויבו בחבישת כיפה באותם שיעורים של לימודי קודש.

ההתנגדות ל-תל"י : תסמונת של המתח בתרבות הישראלית

הצלחתה הנראית לעין של אותה כיתה; שנוהלה כמסלול בבית-הספר היסודי הממלכתי בגילה א', למרות ההתנגדות של מנהל בית-הספר והוועדה הפדגוגית שלו, עודדה את תומכי תל"י לתכנן את הרחבתה של התוכנית. האפשרות של כיתות נוספות של תל"י בגילה א' דרבנה את ההתנגדות בין הורים אחרים. על רקע זה, משרד החינוך והתרבות הודיע על פתיחתו של בית-ספר תל"י שיאוכסן בבניין אחר השייך לגילה א' ויכלול ארבע כיתות.

מתנגדים לבית-ספר המוצע האשימו, בין היתר, שהמניע האמיתי לייסודו היה הרצון של כמה הורים להוציא את ילדיהם מתוך הבית ספר היסודי המשולב. "רק אחוז קטן של ההורים מעוניינים ב-תל"י; מה שהם באמת רוצים הוא בית-ספר בררני ואלטיסטי". אחד ממנהיגי האופוזיציה הביע את זה בצורה אחרת: "...למה שכספי המדינה ישמשו למלאות את גחמתם או צביעותם של הורים הרוצים צורה אחרת של חינוך דתי? האב אינו מתפלל אך, הוא רוצה שהילד יתפלל בבית הספר; איזו מין בדיחה זו?" הורה אחר תהה למה משרד החינוך לא פתח את הבית-ספר המוצע לילדים מכל המחוז במקום להגביל את ההרשמה לאלה באיזור ההרשמה של גילה א' ועל-ידי כך לעודד ליקוט שכבה מסויימת מבית-ספר. יצחק ולבר, מזכ"ל איגוד המורים הביע דברים דומים כאשר הוא אמר "הורים הרוצים להקים כיתות המציעות תל"י הם סנובים שאינם רוצים את ילדיהם בבית-ספר בעל הישגים נמוכים מהרגיל של הממלכתי-דתי. מבקרים אחרים של תל"י ראו בתוכנית ניסיון של שר החינוך והתרבות, מר זבולון המר מהמפד"ל, להחדיר את הדת לבתי-הספר הממלכתיים. "אינני מתנגד ללימודי יהדות בבתי-ספר הממלכתיים. אבל, לא לימודי יהדות מבחינה דתית. אם שר החינוך לא היה דתי לא היו לי פקפוקים. כמו שזה עכשיו, אינני חושב שמטרותיהם כל-כך תמימים." למרות כל ההתנגדויות האלו ואחרות שקראו תגר על חוקיותה של פעולת השר, בית-הספר של תל"י בגילה א' נפתח כפי שתוכנן.

קו הטיעונים נגד תל"י בגילה א' אולי היה יוצא דופן מבחינה הלהט אך לא היה שונה בהרבה מזה שהועלו על-ידי מתנגדיו במקומות אחרים בארץ. העובדה שתוכנית שנבחרה בצורה חופשייה על-ידי ההורים להורות את היהדות ומנהיגי הדתיים לילדיהם, יכלה לגרום ויכוח כזה אומרת הרבה על האקלים החברתי של חינוך בישראל: חומת ההפרדה הנוקשה שהוקמה על-ידי חוק החינוך הממלכתי של שנת 1953, שחילקה בין בתי-הספר הממלכתיים והממלכתיים-דתיים; הקשת הרחבה של הישגים לימודיים המשקפת ומחריפה את ההבדלים במעמד החברתי-כלכלי; המתחים שנוצרו עקב מדיניות של אינטגרציה, שמטרתה להביא ביחד ילדים

מקופחים, רובם ספרדיים, עם עמיתיהם המשופעים יותר, בעיקר אשכנזים; הסתירה הטבועה בניסיון של מערכת מרכזית לעודד את עצמאותם של בתי-ספר מקומיים; ההרגשה שבת-הספר איבדו את הצפון ונמצאים במצב של חוסר מטרה נעלה. כמו שקורה בחינוך הממלכתי בישראל ובמדינות אחרות, הכנסתה של תוכנית חינוכית חדשה הפכה להיות ההזדמנות לתבעת תלונות המטשטשות את מטרתו של החידוש.

תל"י משקף את דאגותיהם של ההורים

הילדים שנכנסו לבית-ספר תל"י בגילה א' בספטמבר 1984, חיו חלק של רשת בת שלושים כיתות במקומות שונים בארץ – חלק מהם מסלולים בבתי-ספר ממלכתיים ואחרים שהיוו בתי-ספר בזכות עצמם. בתחילת שנת הלימודים של 1985-1986, מספר הכיתות גדל ל- 48 עם אוכלוסייה של כ- 1500. פקידים במשרד החינוך והתרבות דיווחו שקיבלו פניות מקבוצות הורים מאורגנות בכמה ערים גדולות בקשר להקמת עוד כיתות תל"י.

אבל מספרים בלבד לא מספרים את כל מה שקשור בגידולו של תל"י. משמעותה של התוכנית נובע מאפיוניו של התהליך שאולי יותר חשובים יותר מהתוכן. כניסתו של תל"י בכל מקום היה פחות או יותר תוצר של יוזמת ההורים. הוא הצריך הבאת יחד של קבוצת הורים שהייתה מוכנה להשקיע זמן ומאמץ בהתמודדותם עם רשויות החינוך והמקומיות, שאינן תמיד משתפי פעולה או סימפטיים; ארגונו של מבצע הרשמה, לפעמים בהוצאה אישית; התעמתות עם בעיות עם אין-ספור פרטים שאין למשפחה הבוחרת את הדרך הרגילה של בית-ספר ממלכתי או ממלכתי דתי. המסירות והמעורבות של הורים לא רק שהן נותנות לתל"י הרבה מההתלהבות, הן מלמדות שרצון נחוש יכול לנקוב את החומה של מערכת ביורוקרטית מבוצרת והרבה פעמים נמצאת בעמדה של מגננה.

הגידול המתמיד, אם לא הרב-רושם, של תל"י משקף את האי-שביעות המורגשת במקומות מסוימים כלפי הגישות ליהדות והנוהג הדתי בבתי-הספר הממלכתיים-דתיים וגם דאגה לגבי הכיתתיות המאפיינת את החברה הישראלית בשנים האחרונות. יש הורים, שללא ספק, ניצלו את תל"י למטרות אחרות ממה שיועדה. זה לא שונה הרבה מהורים בארצות הברית הרושמים את ילדיהם בבתי-ספר יהודיים יומיים כדי "להימלט" מבית-הספר הממלכתי. אבל, הרוב המכריע היו בברור מסכימים לרגשים שהובעו על-ידי יושב-ראש וועדת ההורים של בית-ספר תל"י בהוד השרון: "תוכנית תל"י היא יוזמתם של הורים הרוצים לחנך את ילדיהם בערכים של המסורת ואהבת המולדת. כמחנכים ואזרחים הדואגים

לעמנו וארצנו, הרגשנו שאנו נאלצים להעשיר את תוכנית הלימודים של בית-ספר הממלכתי, בו נרשמו ילדינו, ביסודות אלה. אנו רוצים שילדינו יגדלו לדור בעלי שורשים עמוקים עם עצמו ולמולדתו ולא לאחד ששורשיו שטחיים וסובל מהתנכרות ואדישות. תוכנית תל"י מיוסדת על העקרונות של תורה עם דרך-ארץ, סובלנות והבנה, הליכה בענווה לפני האלוקים וברוח השם במקום בכוח ועוצמה כדי שילדינו יגדלו לכבד כל אדם – יהודי וערבי, דתי וחילוני – וכל ביטוייה של כל הדתות." אמירה זאת מתוודדת עם המתחים המסמנים את החיים בישראל היום.

תל"י והתנועה המסורתית

מקורותיו של תל"י החלו עם פתיחת בית-הספר המסורתי בשכונת הגבעה הצרפתית של ירושלים בשנת 1976. הוא החל כסניף של בית-ספר קיים ואחרי שנתיים, בית-הספר המסורתי הפך להיות מוסד עצמאי. גידולו המהיר של הבית-ספר עודד את הקמתו של בית-ספר תיכון מתוך אותן השאיפות. הרעיון לחלופה לבית-הספר הממלכתי ובית-הספר הממלכתי-דתי התחיל עם הורים שלא היו שבעי רצון עם שניהם; הרבה מהם היו עולים מארצות הברית שהזדהו עם התנועה הקונסרבטיבית. בית-הספר הממלכתי-דתי לא היה מקובל כי למרות שהוא "...מדגיש את טיפוחם של ערכים ושל המחויבות למסורת, [הוא] נוטה כלפי דוגמטיזם, מתניק מבחינה אינטלקטואלית ודורש היצמדות לסגנון חיים קבוע מראש." בית-הספר הממלכתי נמצא בחוסר באותה מידה כיוון שאפילו "...שמאופיין הפתיחות אינטלקטואלית ונכונות להתמודד עם הזרמים אינטלקטואליים השולטים בחברה המודרנית, [הוא] כמעט מתעלם מחלקו של המוסר היהודי והדתי." מה שהורים אלה חיפשו היה חינוך יהודי עבור ילדיהם אשר "... יטפח ערכים יהודיים ואוניברסליים... וישאב מכל תחומי הלמדנות – גם מהמסורתי וגם מהמודרני – ובאותה עת להיות ממוקד על טבעה הייחודי של התרבות היהודית כפי שהיא התפתחה והחוותה בכל הדורות." מייסדי בית-הספר המסורתי רצו, בנוסף, להימלט מהקוטביות ההרסנית שתוגבר על-ידי מערכות המקבילות של בתי-הספר המציבות את החילוני נגד הדתי; מטרתם הייתה להוכיח שאפשר לטפח מחויבות למסורת מבלי להיתקע מאחורי חומותיה של יהדות בלתי גמישה שעוצבה בעיקר בגלוייתה של אירופה והמזרח ושנעשה יותר ויותר לא רלוונטי למציאות המודרנית.

מתחילתו, בית-הספר פיתח דפוס של שמירה שמטרתה הייתה פחות מרשם להתנהגות אישית מאשר הזדמנות להתנסות בפן החשוב של המסורת היהודית. תפילה יומית בתחילתו של יום הלימודים נחשב כטקס חינוכי למשטר של

התחייבות; באותה עת היא באה להכיר לילד את עולם של מחשבה ורגש שלא קל להעביר אם בכלל, אשר בסביבות אחרות הוא לגמרי מוזנח. טקסים חשובים בחיי בית-הספר מדגישים רעיונות מרכזיים ומצהירים שמטרותיו הוא יותר מאשר ללמד את הילדים "קצת יידישקייט". לדוגמה, בבית-הספר הממלכתי תחילתו של לימוד פורמלי של התנ"ך מסומן על-ידי טקס, בדרך-כלל במשך יום הלימודים, בנוכחותם של הורים שיכלו להשתחרר מהתחייבויות אחרות, בו כל ילד מקבל תנ"ך. בבית-הספר המסורתי, אותו מעמד, אחד מנקודות-השיא של שנות בית-הספר היסודי, הוא נחגג בבית-הכנסת כחלק של סדר הבדלה. השינוי גם בעיתוי וגם במקום מאפשר השתתפותם של כל בני המשפחה; הוא גם מאפשר את ההזדמנות של יצירת החוש של קהילה. באותה עת הוא מלמד את ההורים והילדים יחד על פרטיו של טקס, שמן הסתם אינו מתקיים בבית, ובמיוחד מדגיש שהתנ"ך הוא מסמך דתי בעיקרו. "התכונה היסודיות" של בית-הספר במסורתי, לפחות כפי שנראה על-פי אלה שבאחריותם קביעת אפיונו, פורטו די מוקדם בהיסטוריה שלו, בתצורה בתוכנית הלימודים. המסמך מניח פתיחות לסגנונות הוראה ולמידה אישיים שיהיו מקבילים לעמדתו של בית-הספר כמוסד השואף להביא יחד ילדים מכל צורה של גישה וקיום מצוות מבלי להכתיב תבניות של קיום מצוות אישית. הוא הדגיש את מחויבותו של בית-הספר לחקור ולחפש פירושים חדשים למסורת היהודית "... בו בעת הוא מתעמת עם העושר, הידע והפרשנות שנצברו בעבר." הוא שם את האתגר לפני בית-הספר לספק לתלמידיו את האפשרויות והחוויות המפתחים את המיומנויות והכשרונות הדרושים לבחירה אחראית; תוכנית הלימודים תהיה מסגרת לזיהוין של "השאלות החשובות" ודרך של חתירה לתשובות בעלות משמעויות אישיות.

מסיסמאות למציאות

המרתן של סיסמאות השאיפות החינוכיות ליישום יומיומי של בית-הספר היא מטלה קשה ומורכבת בכל נסיבה שתהיה. ניתן לקבל הבנה כלשהי על הנושאים בהם מתעמת בית-הספר המסורתי ובצורה שהם מטופלים מתוך השיחה הבאה:

(1) XXX קטע חסר] 2) תפילה אינה חובה אבל הבית-ספר מעודד יוזמות ופועל לעזור להם להתבצע; 3) שתי צורות שונות של פעילות – תפילה מסורתית ותילופה בצורת סדנה; 4) מסגרת אחת של תפילה חובה בימים מסוימים וסדנה בימים האחרים.

יוסי: צריכה להיות תפילה בבית-הספר. יהיה קשה בשביל הילדים לבחור. אישית, אני בעד האפשרות השלישית.

שלום: יש פה איזו סתירה במה שאנו עושים כאן – אם אנו חושבים שתפילה היא חוויה משמעותית או קיימת סכנה בכך שניתן לילדים להחליט אם כן או לא להתפלל.

מיכל: קיימנו שני מפגשים עם בני-כיתה ח'. במפגש הראשון הם היו קצת שליליים בקשר לתפילה; הם גם טענו בכל זאת, נגד השארת העניין לבחירתם... הם היססו בזה שהם צריכים לבחור. כמה מהם הציעו שכל אחד צריך להתפלל אך יש לשנות את המבנה מדי פעם.

יוסי: אנו צריכים להתיישר כלפי מטרותינו כאשר אנו דנים על עניין התפילה בבית-הספר. אינני מוכן לוותר על הרעיון שתלמיד בבית-ספרנו צריך לדעת משהו על ערכיה של התפילה ולהפנים אותם; וכמה שאפשר מבלי שיוכרח בכך. אבל צריך להיות איזה רמה מינימלית. המינימום הזה צריך לחשוף את הילדים לתפילה כיסוד מרכזי של התרבות היהודית.

שלום: אני מעוניין לחשוף את ילדינו להתפתחותה של התפילה בתקופת התנ"ך והרבנים. איך צורתה השתנתה אחר-כך וגישות מודרניות.

אברהם: זה נשמע כקורס בהיסטוריה של התפילה.

שלום: הוא כן קורס. ככה אני מבין את התפילה. אלה הדברים שצריכים לבלוט בעת התפילה.

מיכל: אני חושבת שקיימות שתי צורות של תפילה, האישית והציבורית. התפילה האישית יותר חשובה לי למרות שאני יודעת שביהדות הצד הציבורי יותר מפותח. הייתי מאד רוצה שבית-הספר ידגיש את התפילה האישית והיצירתית. חשובה לי שתהיה משהו מיוחד בקשר לתפילה בבית-הספר שלנו...

יוסי: ניהלתי תפילות יצירתיות בכיתה. אני בטוח שהיא לא הייתה לפי ההלכה. אינני חושב שעשינו משהו לא בסדר. אבל... צריכה להיות איזו מסגרת.

רות: אני מסכימה עם יוסי. תפילה מסורתית היא חשובה. לתלמיד הזכות ללמוד משהו על פעילות יהודית ספציפית הנקראת תפילה. ילדינו צריכים להרגיש בבית בתפילה ובסידור.

שלום: אני נגד השימוש בתפילה כדרך ליצירת ההזדהות עם העם היהודי. הייתי מעדיף שיזדהו עם היהדות; זאת מה שיוצרת את הזהות היהודית.

אברהם: אנו לא צריכים לאפשר בחירה אישית בכיתות ז' וחי'. כל הכיתה צריכה להחליט איך היא רוצה לנהל את התפילה ואת הסדנה. אינני חושב שאנו צריכים להיות מוגבלים על-ידי ההלכה. נאפשר לכל כיתה לארגן את התוכנית שלה. בכיתה ט' הילדים יכולים לבחור לעצמם...

כאשר הבית-ספר המסורתי התחיל בשנת 1976, אוכלוסיית התלמידים השקיפה את צביון המעמד הבינוני של השכונה. בלטו בהם דוברי אנגלית. שתי עובדות אלו הובילו להאשמה שבית-ספר הוא שמורה אנגלו-סקסון שנוצר כדי לחמוק מהאינטגרציה. שלוש שנים אחר-כך, כאשר הוא נהפך להיות מוסד עצמאי עם שלוש כיתות, 85% מתוך שישים התלמידים החדשים היו ילדי צברים. מבצע הרשמה מתמיד הצליח להביא לבית-הספר גם כמה ילדים משכונת מוסררה, אחת השכונות הנחשלות ביותר של ירושלים.

בלחצם לייצור בית-ספר חדיש שלא מסתגל בקלות למסגרות קיימות; הקבוצה מגבעה הצרפתית ניצלו סעיף לא כל-כך ידוע ופחות מכך בשימוש של חוק החינוך הממלכתי של 1953, שבתנאים מסוימים יורשו להורים לקבוע עד 25% מתוכנית לימודים של בית-הספר. יש לא מעט אירוניה בכך שסעיף שנועד להגן על צביונו המיוחד ועל האידיאולוגיה של בתי-ספר של התנועה הקיבוצית מפני נגיסה על-ידי החקיקה שכבר לקחה את השליטה על החינוך מאת המפלגות הפוליטיות ומסרה אותו לידי המדינה; הרשות לנהל את בתי-הספר הוא זה שסיפק את הבסיס החוקי עבור בית-ספר בעל נטיות דתיות.

המאמץ המוקדם בירושלים, נתמך על-ידי של מר יוסף גדיש שניהל אז מחלקת חינוך עירונית שהתנגדה בחריפות. וגם מצאה עידוד מאת מר זבולון המר כאשר הוא נכנס למשרד החינוך והתרבות. מותקפים גם מימין וגם משמאל – על-ידי האורתודוקסים בגלל נתינת לגיטימציה לצורת חינוך יהודי שלפי טענתם מורה פילוסופיה ומנהגיה של התנועה הקונסרבטיבית האמריקאית; ועל-ידי השמאלנים על ניסיונם אפילו בצורה קלה ביותר, להכניס את הדת לתוך בתי-הספר הממלכתיים. המר הצדיק את עמדתו בכמה דרכים. ניתן לראות את ההכרה שניתנה לגישה ליהדות וללימודי יהדות שדוגל על-ידי בית-הספר המסורתי כדוגמה אחת מתוך כמה של מאמציו כשר להפוך את מערכת בתי-הספר ליותר נענה לחלקים מסוימים של אוכלוסיית המדינה ובאמונתו שטובת החינוך מונחת בפלורליזם המאפשר לבתי-ספר הבודדים את החופש לפתח סגנונות ותוכניות ייחודיים. במיוחד, אמונתו של המר בכוח היצירה של המסורת הדתית היהודית, הולכה אותו לראות בתקופה שלו כשר, כהזדמנות לחשוף את הילדים בבית-הספר הממלכתי להוראותיה של היהדות הקלאסית וגם "...לבנות גשר בין המגזר הדתי והלא-דתי

ולהגדיל את תפקידה של יהדות המאצילה התחייבויות לכל הקהילה. המר היה די ישר בהצגת עמדתו "כוח השכנוע של התורה הם כה חזקים שיבוא לשמור את מצוותיה אך ורק שהם רוצים בכך." בפנייתו לציבור הלא-שומר הוא הציע "ברית בלתי כופה:" "אני אמרתי שלא אכפה צורת חיים דתיים על אף אחד אבל אתם צריכים להתחייב לפתוח את ספרי המסורת היהודית שהיו סגורים לכם... אף אחד לא יכפה על הלא-אורתודוקסי להתפלל. אך, הם לפחות צריכים לדעת את ה-שמע ישראל." הוא ציין שאם יישאר בתפקיד שהוא ירחיב את התוכנית לכלול 200 בתי-ספר; הוא היה נחוש "שלא לתת למיעוט אתיאיסטי להכתיב את תוכן החינוך לכל מגזרי האוכלוסייה." כדאי להעיר שהמר בתחילה הציעה שתל"י יהיה כלול בתוך מערכת בתי-הספר הממלכתיים-דתיים. ההצעה נדחתה על הסף.

ההצלחה של בית-הספר המסורתי בירושלים זרבלנה קבוצות הורים בחלקים אחרים בארץ. כיתות ובתי-בפר דומים הוקמו בבאר-שבע, הוד-השרון, תל-אביב ורמת-גן. האחריות להנחות בתי-הספר האלה, לתכנן תוכניות לימודים, לספק הכשרה תוך-שירות למורים ולהמריץ גידול נוסף, הופקדה בידי מחלקה במשרד שהוקמה לכך לפני-כן על-ידי המר: "היחידה להעמקת חינוך יהודי." היות שהשם מסורתי שאומצה על-ידי בתי-הספר היה גם בשימוש על-יד התנועה הקונסרבטיבית בישראל ולכן, הוא הוחלף ל-תל"י.

"הבעיה האמיתית זאת התפילה"

שינוי השם מושך תשומת לב לטענת האופוזיציה האורתודוקסית הרואה בתל"י את הניסיון של התנועה הקונסרבטיבית לייסד רשת בתי-ספר בישראל. התפיסה הזאת לא לגמרי מוטעית, אפילו אם מוגזמת ביחסה לתנועה האמריקאית איזו "זממה גדולה." ביותר ממקום אחד היו בין המייסדים, שפעלו כחידים, ולא כנציגיו של איזו תנועה; אמריקאיים שפעלו, לפני עלייתם, בתור חברים או בתור אנשי מקצוע בתנועה. השיחות לגבי טבעו והפילוסופיה של תל"י משקפות את האידיאולוגיה הקונסרבטיבית; הנוהג המעשי מתאים יותר להשוואתו לבתי-הספר ע"ש סולומון שכטר בארצות הברית. בנוסף, המוסד מסורתי - הקונסרבטיבי, למרות שנשאר ברקע ומעורפל במקצת לגבי תפקידה, נתן את תמיכתו ל-תל"י בצורות שונות.

הטלת האחריות למחלקה מסוימת במשרד הניבה כמה פירושים. יש כאלה הרואים בכך כמידת-מה של אימוץ שתוכנן כדי לשים מגבלות מסוימות. הערכה קצת יותר חיובית מבינה את הצעד הזה כסימן של המוכנות מצדו של המשרד לתמוך בהורים המוכנים לממש את זכותם לקדם תוכניות לימודים המותאמות לצורכיהם. תומכיו של המר מחשבים את ההחלטה כחלק ממדיניות שהובילה אותו די מוקדם בשירותו

לייצור את "היחידה להעמקת החינוך היהודי". אותה יחידה, שהיא וועדה במזכירות הפדגוגית ולכן, מבחינה ארגונית, לגמרי עצמאית מהחלקות של בתי-הספר הממלכתיים ובתי-הספר הממלכתיים-דתיים במשרד. היא נוסדה כדי לעודד לימודים של מקורות ומנהגים מסורתיים בבתי-הספר הממלכתיים. דוגמה טובה של גישתה של היחידה היא התוכנית לבני-מצווה שבאה לשימוש די הרבה בחטיבות הביניים.

להכרה הרשמית שניתנה למאמצים המקומיים יש משמעויות חשובות עבור תל"י. ארגון הרופף של המאמצים האלה נקשר לסוכנות האחראית להציע הגדרה והכוונה. מנהלה לשעבר של "היחידה להעמקת החינוך היהודי" ראה ב- תל"י פריצה חשובה של במערכת החינוך שלא סיפק כל אמצעי למשפחות שאמונותיהן נפלו מחוץ להגדרות הפשוטות של דתי וחילוני. התקווה של תל"י, כפי שהוא הבין, ומה שהבדיל אותו מתוכניות קודמות שכוונו להגביר את "התודעה היהודית" בין תלמידי בית-הספר הממלכתי, היה המוכנות של ההורים, שבדרך-כלל היו לא-דתיים, לחשוף את ילדיהם לדוגמה של שמירה דתית. ההתנהגות כפי שהיא התפתחה בכל בית-ספר מספקת את "הסביבה החוויתית" שבלעדיה "לימודה של היהדות תהיה ללא משמעות אישית ממשית". באותו זמן, עצם הרעיון של קיום מצוות בבית-ספר ממלכתי, אפילו שהוא נבחר מתוך רצון על-ידי ההורים, עוררה התנגדות לתל"י בפנים ומחוץ למשרד: "לאף אחד לא איכפת מה מלמדים בכיתה; הבעיה האמיתית זו התפילה."

פקיד אחר מ- "היחידה להעמקת החינוך היהודית", כמו מנהלה לשעבר, יהודי אורתודוקסי המעורב יותר בפיתוח מדיניות ותוכניות עבור תל"י; בעוד שהוא לא הכחיש את חשיבותה של התפילה, גם עבור התומכים וגם עבור המתנגדים, הוא לא חשב שהוא הנושא המרכזי. לפיו, הבעיה המדאיגה ביותר היא חוסר של אידיאולוגיה עקבית שתשמש מסגרת לטיפול בנושאים מוגדרים. העובדה שבת-הספר של תל"י מתחילים את יום הלימודים עם תפילה, אומרים ברכות באירועים שונים וקיימו מצוות אחרות כחלק רגיל של הכיתה אינם מהווים בעצמם מדד היכול לספק את ההכוונה לטיפול במכלול של בעיות מעיקות – באיזו צורה ותוכן שיהיו לתפילות; האם הנערים יחויבו בלבישת ציצית; אם טקסים מסוימים נשמרים, למה אחרים לא נשמרים; מה ייכלל בלימודי היהדות; איך יטופלו המקורות המסורתיים? במילים אחרות, העניין הוא, האם תל"י יהיה נוסח מדולל של בית-הספר הממלכתי-דתי או האם הוא יפתח צביון ייחודי ששורשיו בפילוסופיה מיוחדת.

אבל, בתוך במשרד ובין אלה שתפקידיהם חייבו את מגע עם תל"י, העניין של קיום מצוות הוא כן מרכזי. עמדתם של הסגל הנלווה לזרם בית-הספר הממלכתי-דתי די ברורה. "אם הם רוצים ללמד אודות המצוות זה בסדר... אבל אם הם רוצים לשמור מצוות, אז הם צריכים להיות בבית-ספר דתי." אין הבדל גדול בכוונתה ובתוכנה של אותה אמירה וזאת שהובעה על-ידי פקיד בכיר של מערכת החינוך הממלכתי: "אני מקווה שהילדים ילמדו יהדות... תן להם קצת ידע על הרמב"ם, קצת פרקי אבות! אבל אם ההורים רוצים כיפות שישלחו את ילדיהם לבית-ספר דתי." בעל האמירה הראשונה, נותן את הדעת ש-תל"י הוא חלופה לכמה הורים שאחרת היו שולחים את ילדיהם אל בית-הספר הממלכתי-דתי, ומחפש איך להמשיך את שליטתה של האורתודוקסיה ולמנוע כל הכרה לכל התבטאות אחרת ליהדות דתית. באותה צורה, השני מגן על שטחו מפני פלישה של יסוד לא רצוי. הפוליטיקה באמת יוצרת שותפות מוזרה!

פקידי המשרד וסגל הפיקוח ברמת המחוז נמצאים כמה דרגות מרוחקים מהפעילויות היומיומיות של בתי-הספר. אמנם דעותיהם חשובות לקביעת המדיניות; הצלחתו או כישלוננו של תל"י, וכן כל תוכנית אחרת, תלויים במידה רבה על מנהל בית-הספר. ההתנגדות החריפה של מנהלת בית-הספר בגילה א' היא קצה אחד של קשת רציפה של גישות הממשיכה דרך התקבלות נזהרת עד לתמיכה נלהבת. אבל גישתם של המנהלים לפעמים נצבעת על-ידי גורמים חיצוניים. אי-אפשר להאשים מנהל בית-הספר שאינו מסתכל על הצפוי לו בעין יפה על תל"י אם הוא מקבל הודעה יום לפני תחילת שנת הלימודים, שהוא מקבל כיתת תל"י. במקרים רבים משמעות כניסתה של כיתת תל"י היא שעל המנהל, שעמוס מדי בלאו הכי, למצוא מקום בבית-ספר צפוף מדי, לטפל בילדים מרקע שונה ואם ניסיון שונה מרוב אוכלוסיית בית-הספר ולהתמודד עם הורים, אשר התגברו על הבירוקרטיה, ומעודדים לרצות את הזכות להגיד איך שתוכנית תנוהל.

על הנושא הישותי של קיום מצוות, מנהלים שבתי-הספר שלהם מאכלסים תוכניות תל"י מגלים טווח של גישות: מקבלה בעין צרה עד לשיתוף פעולה מרצון. בדרך-כלל, הם מסתכלים על תל"י פחות כביטוי דתיות מאשר כביטוי של ייחודיות תרבותית אשר תעזור לילד מבית לא-דתי "...לראות את עצמו כיהודי באותה צורה שילד מדנמרק רואה את עצמו כדני." אחדים חשבו ש-תל"י הוא חשוב כי הוא הכריח את הבדיקה "מה טבעו של החינוך העברי בישראל; במה הוא שונה מחינוך הולנדי בהולנד?"

תל"י ומוריו

עם כל הזכויות שנוקפו ל-תל"י כפי שנתפס על-ידי המנהלים וההורים גם יחד, כולם תמימי דעים שעתידה של התוכנית תלויה באיכויות המורים שלה. בסמינרים למורים של ישראל (המוסדות המכונים את המורים לבתי ספר היסודיים והתיכוניים, וכמו בתי-הספר, נחלקים בין דתי וחילוני), אין כל דאגה להכשרת מורים הדרושה ל-תל"י. הניסיונות להקים תוכניות קדם-שירות המותאמות לצורכי תל"י לא היו מוצלחים. אחוז גבוה מהמורים בתל"י באים מהמגזר הדתי; הם מביאים אתם רקע של סגנון ותוכן השונה מאוד מהגישה של תל"י. הקשיים של האיזו של תל"י נתפס בהערה של הורה שחשב "המורה המופתי יהיה מסיים של ישיבה שהיום איננו דתי. אולי הייתי מעדיף מסיים ישיבה שהוא עדיין דתי אך הוא לו יקבל אותי ולא הייתי מקבל כפייה דתית." התקוות הגדולות של ההורים שהיו מוכנים "להסתכן" ביזמה חלוצית עבור ילדיהם יצרו דרישה לסוג של מורים שלא כל-כך קל למצוא בשום מקום. מנהל אחד שהיה רגיש לדרישות הייחודיות של התוכנית, רצה מורים "...בעלי ידע וביטחון עצמי כלפי היהדות, עם כשרונות הוראה טובים, ... המוכנים להקריב מזמנם עבור פעילויות ציבוריות ואשר ... הם בעצמם מרגישים את החוסר בערכים בחברה ובחינוך הישראלי."

תשומת הלב המרובה שניתנת לעניין הבולט של שמירת מצוות נוטה לטשטש פן חשוב לא פחות של תל"י: תוכנו של הלימוד וצורת הטיפול בו. למרות שלא קיימת תוכנית לימודים מוגדרת – הצהרה כזו נוגדת לתיאוריה העכשווית לגבי תוכנית לימודים ומפר את הפלורליזם המשחרר את בתי-הספר הבודדים מאילווציה של תוכנית מסוימת – חומר שהוכן באוניברסיטת תל-אביב עבור "היחידה להעמקת חינוך יהודי" נותן איזה כיוון של הרעיון המנחה של התוכנית. יחידת הוראה אחת, המיועדת כמדריך למורים, מטפלת בנושא ימים-הנוראים ומציג עושר של חומר שנשאב ממקורות מסורתיים ומודרניים וכולל ממצאים ארכיאולוגיים וחקר המקרא. מבחינה זו אין היחידה שונה מחומר דומה שהוכן עבור בתי-הספר הממלכתיים. הפן המבדיל של אותה יחידה נמצאת בהסברים ופירושים שהיא מספקת. הם רוויים באוצר המילים הדתי. ההצהרה המסכמת לפרק המטפל בברכות מדגים את זה היטב:

באיזו צורה שונה הברכות שאנו נותנים אחד את השני שונה מהברכות שאנו נותנים להשם?

כאשר אנו מברכים אחד את השני אנו מביעים איזו תקווה, איזו משאלה. כאשר אנו מברכים את השם, אנו אומרים תודה.

למה זה שונה? האם אנו יכולים לברך את השם כמו שאנו מברכים אחד את השני? בואו נעיין בזה.

השם הוא מושלם; הוא אינו חסר כלום. אין שום דבר שנוכל לבקש עבורו, לא שום דבר שנוכל לאחל לו. נוכל רק לבקש ממנו ולומר תודה. כאשר אנו מברכים את השם אנו מודים לו.

עבור מה אנו מודים לו? מה כוונתנו כאשר אנו אומרים "ברוך אתה השם, אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וציוונו ל...?" אנו מודים לו שנתן לנו מצוות אשר מקדשות אותנו. אין אנשים קדושים ביהדות כמו בדתות אחרות. אבל, המצוות מקדשות את אלה המקיימים אותן.

תל"י: אתגר להורים

תוצאותיו של סקר מסוים מצביעות שההורים מרגישים יותר נוח עם הצורה ש-תל"י מלמדת אודות היהדות מאשר כרקע בו המשתתפים מחפשים אחרי תבניות לשמירת מצוות אישית. אכן, הורים אלה מסתכלים על קיום מצוות בתור פריט תרבותי מאשר צורת התנהגות שכוונתו לתת משמעות נשגבת לחיים. אמנם הם רוצים למנוע מילדיהם את בושות הפנים שהם בעצמם הרגישו מפני אי-ידיעתם של מה לעשות בבית-הכנסת ("הם צריכים לדעת איך למצוא משהו בסידור ולא להחזיקו הפוך; הם צריכים לדעת מה לעשות כאשר הם עולים לתורה"), הם לא רוצים שבית-הספר ילמד ששמירת המצוות היא חובה. "אחד זתי יגיד אם לא תעשה' ואני אומר 'ללא ידע, אתה חצי יהודי." ההדגשה על הפן של ידע לעומת השקטת הפן של חובות ההתנהגות נראה בעיניהם של כמה כצורה של התחמקות מעימות בין הבית ובין בית-הספר ומבטיח את הפלורליזם המעודד חופש החקירה. ההורים גם נרתעים מלתת הגדרה יותר מדויקת לטבעה של שמירת מצוות בבית-הספר. בעוד שאחדים מרגישים שחסר משהו – "הצביון נקבע אבל לא הקו" – אחרים מפחדים מתוצאותיו המעוררות מחלוקת של סיום דיון מוקדם מדי. גישתם של אלה מסבירה למה הורים רבים ב-תל"י אינם מתעניינים בביטויים חדשים של התנהגות דתית ומעדיפים שבת-הספר יקיימו את הצורות המסורתיות. מעטים מהם רגישים לאירוניה בדרישתם שילדיהם יכירו אותן תבניות התנהגות שהם בעצמם דחו.

יש הורים אחדים השולחים את ילדיהם ל-תל"י כי הם חושבים שהוא טוב יותר מכל בית-ספר אחר באיזור; הם מחשיבים את תוכנית הלימודים של "תגבור לימודי היהדות" בתור העשרה תרבותית וקיום המצוות כמחיר שמשלמים עבור רמה גבוהה יותר. אבל רוב ההורים הצטרפו לתל"י כיוון שהיו מוטרדים לגבי יהדותם של

ילדיהם; הם מפקפקים באמרות הרחוב שדי לגור בישראל כדי להבטיח את הזהות היהודית. הם רוצים שילדיהם ילמדו חומש במקורו, ולא איזה קיצור או עיבוד שהוא רגיל מאד בבתי-הספר הממלכתיים, כיוון שהוא נראה יותר מסורתי. הם רוצים שהוראת ההיסטוריה תהיה בצורה כזו שתבדיל בין האישים מהעבר היהודי לעומת גיבוריהם של עמים אחרים. הטקסט והפולחן חשובים כי הם מצביעים על הייחודיות של הניסיון היהודי ויוצר חיבור ליהודים בחלקים אחרים בעולם. הם מצפים מבית-הספר ונוהליו לעזור לילדיהם להבין את משמעותה של המדינה היהודית "... אחרת הם מעלים חרט בידם כאשר הם נשאלים מה אנו עושים פה 'בעוד מדינה עם הרבה בעיות'."

איזה עתיד יש ל-תל"י ?

קשה לנבא את עתידו של תל"י ומה תהיה השפעתו לטווח ארוך על החינוך בישראל. אין כעת נתונים אם הגישות של ההורים שהובאו פה הן משותפות בצורה נרחבת ואם יש אנשים ברחבי המדינה שהם תמימי-דעים בצורה כה מספקת עד כדי כך שייקחו על עצמם את המטלה של ארגון כיתות ובתי-ספר של תל"י באזוריהם. בנוסף, היום היוזמה של ההורים, שהייתה מרכזית מאד בעבר, לא תקבל את התמיכה והעידוד שהם תנאים ראשוניים לגידול נוסף. שר החינוך הנוכחי לא הציג התעניינות רבה; לכל היותר, ניתן לפרש את עמדתו בתור "רשלנות שפירה" – וזאת בגלל או שהנושא אינו מעניין אותו או שהוא מפחד מהתוצאות הפוליטיות מתמיכה פעילה. פקידים בכירים במשרד – גם בממלכתי וגם בממלכתי-דתי – סובלניים אבל לא נלהבים. זוהי עמדה שאפשר לקיימה כל עוד שהגידול מבוקר. המשבר הכספי, בתקופה של קיצוצים חריפים בתקציבים במגזר הציבורי, מספק סיבה שקל להצדיקה להשהות את פיתוחה של מערכת תמיכה – הכשרת מורים, תכנון תוכנית לימודים, אמצעים וציוד – שבלעדיהם כל הרחבה נוספת מאולצת באופן חמור.

תומכי תל"י באותה עת חייבים לטפל בכמה נושאים חשובים. רמזנו לפני-כן על הצורך להגדרה בכמה תחומים של נוהלי בית-הספר; מבנהו של תל"י הוא גם עניין חשוב. כעת תל"י מאורגן באחת משתי צורות – או כבית ספר עצמאי או כמסלול בתוך בית-הספר הממלכתי קיים. הבחירה לטובת איזו צורה נגזרת פחות מטעמים חינוכיים מאשר הדאגה למקום, הסגל או התקציב. כיתות תל"י שהן ממוקמות בבית-ספר רגיל פועלות תחת מגבלה עצומה; האווירה הכללית של בית-הספר שהוא כה חיוני לחינוך, נקבעת על-ידי המנהל ורובו של המורים שהם בעצמם לא משותפים לתפיסות של תל"י וגם לא מזדהים עם מטרותיו. ילדים ומורים המוצאים את עצמם במסגרת כזאת הרבה פעמים מתלוננים שהם נמצאים "בגטו" ומציינים את

הקושי ביצירת סביבה מתאימה לצורכיהם. לעומתן, בתי-הספר העצמאיים נהנים מחופש פעולה לפתח בצורה התואמת את מטרותיה של התוכנית; הם לא צריכים להשקיע זמן ומרץ יקרים בחציבת פינה שלהם "בשטח עוין". הכיוון של תלמי עתיד יהיה אולי תלוי בפתרון עניין זה.

יהיה עתידו של תלמי שיהיה, הניסיון של תלמי מושך את תשומת הלב לשתי פניו של החינוך בישראל. הכנסתה של גרסה שונה לבתי-הספר הממלכתי ובתי-הספר הממלכתי-דתי, תוצר של יוזמה פרטית, היא תזכורת לפלורליזם ורוח חדשנית שאפיינה את החינוך ביישוב בימי קדם-המדינה. היא מצביעה על האפשרות של שוני גדול יותר במערכת החינוך הממלכתית. הדוגמה של תלמי עוררה השראה בקבוצת הורים אחרת בירושלים לייסד בית-ספר ממלכתי על בסיס "ערכי העבודה". למרות שהוא מקרה חריג, ביחד עם תלמי הוא מצביע על הדרך לייצור מבחר של בתי-ספר "חלופיים".

אם נסתכל על תלמי בנקודת מבט היסטורי, ניתן גם להבינו כניסיון של הציונים הלא-אורתודוקסיים שאירע לאתרונה, להתמודד עם המסורת היהודית. העמדה המיליטריסטית החילונית של המתשבה הציונית הוותיקה ונוהליה חיפשה איך "לייצור שטח ציבורי לקיום היהודי בעולם שבאותו שטח ציבורי לא יכול עוד להגדירו בלבד לפי הדת היהודית הנורמטיבית". המסורת, מבחינתה הדתית, נדחה לגמרי על-ידי רבים וערכיה שונו על-ידי אחרים. מימי העלייה השנייה, שהטביעה את צביונה של החינוך המודרני במולדת, עד לזמן אחרון, בתי-הספר החילוניים ניסו להגדיר את היהדות ואת הדת היהודית בדרכים כאלו יל-ידי השימוש בחומר המסורתי אחרי שהפשיטו ממנו כל משמעות דתית. ביקורת תקופתית כלפי גישה זו הניבה מדי פעם תוכניות לימודים מתחלפות שמטרתן היו להגביר את "התודעה היהודית". אף לא אחת מהן זכו לאיזו מידה של הצלחה. מייסדיו של תלמי, שהיו בעצמם תוצר של "חינוך עברי לאומי", דחו את בית-הספר הממלכתי השולט. מבלי להירתע לפני ההתקפות מצד הדתיים והלא-דתיים גם יחד, הם השקיעו זמן ומאמץ וילדיהם, בפיתוחה של סביבה חינוכית עם תקוות למזג את המסורת הדתית עם המודרניות. האם בית-ספר בעל אוריינטציה דתית יכול או לא יכול להשפיע על יחסם והתנהגותם של ילדים מבתים של-שומרים? זה עדיין נשאר עוד להבחנה. כפי שאב אחד מ-תלמי אמר, "עשר שנים חלפו מאז פתיחתו של ראשון בתי-הספר של תלמי. עשר שנים של השקעה וניסיון. הגיע הזמן לבדוק האם באמת נוצר משהו שונה."